

Rembalski, Andrzej

Sesja naukowa poświęcona dwusetnej rocznicy powołania Komisji Kruszcowej

---

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 28/2, 514-516

1983

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Rzecz ciekawa: anonimowy autor napisał, iż złoże ma charakter pokładowy i żyłowy. Badania geologiczne — prowadzone przez Rubinowskiego w ostatnich latach w Miedzianej Górze — nie uchwyciły jednak występowania żył kruszcowych. Dopiero po znalezieniu przez M. Kęska planu materiał wiertniczy został ponownie przeanalizowany. Stwierdzono wówczas, że złoże ma w rzeczywistości charakter pokładowy i żyłowy.

Referat Rubinowskiego — podobnie jak wystąpienie Gałkiewicza — wskazał wyraźnie na ogromną wartość badań z zakresu historii geologii i górnictwa. Jak się okazuje, stosując nawet najbardziej nowoczesne metody geofizyczne, nie zawsze udaje się ustalić charakter złoża, który dawny górnik widział w podziemnych wyrobiskach.

Inicjatywa zorganizowania sesji poświęconej dwusetnej rocznicy ważnych wydarzeń geologicznych w Polsce (powołanie Komisji Kruszcowej; organizacja katedr historii naturalnej w szkołach głównych w Wilnie i Krakowie; druk dzieł Kluka, Osińskiego, Carosiego i innych) wypłynęła z grona osób nie zajmujących się historią nauki. Do wygłoszenia referatów zaproszono osoby zajmujące się historią geologii profesjonalnie lub przygodnie. Może właśnie dlatego dyskusja nad referatami była bardzo interesująca i konkretna. Postulowano więc wydanie mapy geologicznej złóż; potrzebę opieki nad grobami (m.in. Carosiego); sporządzenie katalogów ciekawszych starodruków oraz rękopisów; wznowienie tomów historycznych „Prac Muzeum Ziemi” oraz — przede wszystkim — szerszej popularyzacji historii geologii wśród geologów.

Zbigniew J. Wójcik

(Warszawa)

SESJA NAUKOWA POŚWIĘCONA DWUSETNEJ ROCZNICY POWOŁANIA KOMISJI KRUSZCOWEJ

Działalność Komisji Kruszcowej nie znalazła dotychczas należnego jej miejsca w literaturze naukowej. Również przypadająca na 1982 r. dwusetna rocznica utworzenia Komisji nie spowodowała większego zainteresowania jej działalnością.

Dobrze się więc stało, że 9 X 1982 r. zorganizowano w Kielcach sesję naukową nawiązującą do tej ważnej rocznicy.

Organizatorami sesji były: Towarzystwo Przyjaciół Górnictwa, Hutnictwa i Przemysłu Staropolskiego, Politechnika Świętokrzyska oraz Rada Oddziału Wojewódzkiego Naczelnej Organizacji Technicznej w Kielcach.

Podczas obrad, którym przewodniczyli prof. Wacław Różański i doc. Zbigniew Rubinowski, wygłoszone zostały następujące referaty i komunikaty: *Komisja Kruszcowa — geneza powstania i zarys jej działalności* — prof. Antoni Kleczkowski, prof. W. Różański i doc. Zbigniew Wójcik; *Nad protokołami z posiedzeń Komisji Kruszcowej* — doc. Z. Wójcik; *Prawo górnicze w okresie działalności Komisji Kruszcowej (1782—1795)* — prof. Jan Pazdur; *Działalność Komisji Kruszcowej w Olkuszu* — doc. Danuta Molenda; *Inicjatywy obywatelskie poszukiwań geologicznych w okresie rządów Stanisława Augusta* — dr Stanisław Czarniecki; *Polacy na zagranicznych uczelniach górniczych* — prof. Jerzy Jaros; *Gabriel Rzączyński o bogactwach mineralnych i przemyśle metalowym w regionie świętokrzyskim* — doc. Zenon Guldon; *Interpretacja planu górniczego Miedzianej Góry z 1781 r.* — doc. Z. Rubinowski; *Współczesne metody eksploatacji i przetwarzania metali nieżelaznych* — prof. Tadeusz Karwan; *Problemy ochrony zabytków z okresu działalności Komisji Kruszcowej w regionie świętokrzyskim* — mgr Andrzej Rembalski.

Prof. A. Kleczkowski, prof. W. Różański i doc. Z. Wójcik w swych wystąpieniach przedstawili tło polityczne i sytuację gospodarczą kraju w okresie poprzedzającym powołanie Komisji oraz w czasie jej działalności. Wprawdzie Komisja Kruszcowa została utworzona w niesprzyjających warunkach politycznych, ale okres poprzedzający wydanie reskryptu królewskiego z 10 IV 1782 r. charakteryzował się ożywieniem polskiego górnictwa. Proces ten datował się od połowy XVIII w. Referenci zwrócili uwagę na powstanie w tym czasie kilku wielkich pieców i licznych zakładów przemysłowych. Wiele z nich zlokalizowano w regionie świętokrzyskim. Również pierwsze lata rządów Stanisława Augusta charakteryzowały się wzrostem zainteresowania rozwojem górnictwa i przemysłu. Jedną z bezpośrednich przyczyn, która spowodowała podjęcie decyzji o utworzeniu Komisji Kruszcowej, spełniającej rolę centralnego organu zajmującego się geologią, górnictwem i hutnictwem, była utrata w 1772 r. na rzecz Austrii kopalń soli.

Autorzy referatu wskazali na niechęć właścicieli ziemskich obawiających się, że powołanie Komisji i eksploatacja surowców pozbawi ich zysków. Dlatego też zarówno przed utworzeniem Komisji, jak i w reskrypcie królewskim podkreślano, że prawo ziemskie nie zostanie naruszone.

Referenci omówili poszczególne etapy działalności Komisji oraz różnorodne aspekty jej dorobku.

Doc. Z. Wójcik w swym referacie przedstawił działalność Komisji i poszczególnych jej członków w oparciu o zachowane protokoły z posiedzeń z lat 1782—1787. Mimo że protokoły dotyczą zaledwie pięcioletniego okresu, rzucają pewne światło na problemy, którymi się ten organ zajmował.

Kolejny referent — prof. J. Pazdur — przedstawił problematykę prawa górniczego na ziemiach polskich w ostatnich dziesięcioleciach XVIII w. Zagadnienie to autor omówił na tle współczesnego prawodawstwa dotyczącego górnictwa obowiązującego w krajach ościennych.

Szczególnie interesujące były informacje dotyczące treści nie publikowanego dotychczas zbioru przepisów dla górnictwa w Królestwie Polskim — przechowywanego w Centralnym Archiwum Historycznym w Leningradzie. Rozpoczyna się on dokumentem wydanym w 1374 r. przez Elżbietę Łokietkównę dla Olkusza, a kończy rozporządzeniem Banku Polskiego w sprawie kontraktów dzierżawy pańszczyzny z dóbr stanowiących w 1840 r. uposażenie państwowych zakładów górniczo-hutniczych pozostających w administracji m. Koniara.

Również interesujące było wystąpienie doc. D. Molendy poświęcone działalności Komisji Kruszcowej w Olkuszu. Kopalnie olkuskie stanowiły przedmiot zainteresowania geologów i przemysłowców jeszcze przed 1782 r. W połowie XVIII w. podejmowano starania o uruchomienie zatopionych kopalń ołowiu. Spodziewano się uzyskać z nich srebro jako kruszec występujący wraz z ołowiem. Zagadnieniem tym interesowali się m.in. przedstawiciele finansjery francuskiej. Z faktem tym należy wiązać wizytę wybitnego geologa francuskiego J. E. Guettarda, który zapoznał się ze stanem wyrobisk i dokumentami przechowywanymi w olkuskim archiwum miejskim.

Dr S. Czarniecki zajął się w swym komunikacie zagadnieniem inicjatyw obywatelskich związanych z poszukiwaniami geologicznymi w czasach panowania Stanisława Augusta. Omówił on także przedsięwzięcia, które poprzedziły powołanie Komisji Kruszcowej.

Prof. Jerzy Jaros przedstawił problem Polaków studiujących na uczelniach zagranicznych. Od ostatnich dziesięcioleci XVIII w. do I wojny światowej na studia górnicze w uczelniach zagranicznych zapisało się łącznie 1,5 tys. Polaków, z czego znaczna ilość studiujących przypadła na okres po 1870 r. Jedynie część

z nich otrzymała dyplomy inżynierów górniczych i hutniczych. Wielu podjęło prace poza zagłębiami polskimi. Po I wojnie światowej ok. 400 inżynierów wykształconych za granicą — głównie w Leoben, Przybramie i Petersburgu — podjęło pracę w polskim górnictwie.

Doc. Z. Guldon omówił dorobek badawczy Gabriela Rzączyńskiego w zakresie bogactw mineralnych i przemysłu metalowego w Górach Świętokrzyskich. Podkreślił, że wielu geologów, np. J. Lewiński, J. Morozewicz i J. Samsonowicz uważało, że dzieło Rzączyńskiego *Historia naturalis curiosa Regni Poloniae...* stanowi pierwszą pracę ogólną dotyczącą bogactw i budowy geologicznej Polski, wzbogacającą słownictwo mineralogiczne o wiele nowych terminów. Podkreślił także, że z przedstawienia zagadnień mineralogicznych przez Rzączyńskiego korzystali m. in. K. Kluk i R. Ładowski.

Doc. Z. Rubinowski przedstawił interpretację górniczo-geologiczną planu kopalni w Miedzianej Górze pochodzącego z 1782 r.

Jednym z ważnych przedsięwzięć podjętych przez Komisję Kruszcową było nadzorowanie i finansowanie robót górniczych w kopalni Zygmunta w Miedzianej Górze k. Kielc. Kopalnia ta przed powołaniem Komisji Kruszcowej była nieczynna. Z okresu działalności Komisji zachował się oryginalny plan robót górniczych odnaleziony w ostatnich latach przez M. Kęska w zbiorach kartograficznych Biblioteki Jagiellońskiej w Krakowie. Plan ten jest najstarszym zachowanym dokumentem górniczo-geologicznym zasługującym na szczególną uwagę. Znajduje się w nim wiele informacji, na podstawie których można uzyskać wiadomości na temat stosowanych u schyłku XVIII w. technik górniczych oraz geologicznej budowy złoża miedzianogórskiego i formy okruszcowania.

Zdaniem doc. Rubinowskiego pozostaje nadal otwarta sprawa autorstwa omawianego planu.

Prof. T. Karwan na tle historii eksploatacji i przeróbki metali nieżelaznych omówił współcześnie metody ich uzyskiwania. Wystąpienie to było bogato ilustrowane przezroczami. Spotkało się ono z żywym przyjęciem słuchaczy.

W ostatnim referacie mgr A. Rembalski przedstawił problem zachowania i otoczenia prawną opieką zabytków techniki znajdujących się w obrębie Gór Świętokrzyskich. Niestety dotychczas nie przeprowadzono inwentaryzacji wszystkich tych obiektów. Wiele z nich uległo całkowitemu zniszczeniu. W ostatnim okresie część zakładów pracy zrezygnowała ze sprawowania patronatów nad obiektami techniki lub znacznie ją ograniczyła. Wpisywanie kolejnych obiektów na listę zabytków ma niejednokrotnie charakter formalny i w niczym nie zmienia ich losu.

Referent zwrócił uwagę na konieczność podjęcia prac przy zagospodarowaniu obiektów techniki i udostępnieniu ich dla ruchu turystycznego. Pobieżne nawet wyliczenia wskazują, że nakłady finansowe przeznaczone na prace adaptacyjne mogą szybko zwrócić się. Możliwości takie istnieją zwłaszcza na terenie byłej kopalni na Miedziance.

Drugi dzień obrad był przeznaczony na wycieczkę terenową, której trasa wiodła przez Karczówkę, Jaworznię, Szczukowice, Niewachłów, Miedzianą Górę, Bobrę i Samsonów.

Z okazji sympozjum TPGHiPS wydało w formie druku bibliofilskiego reskrypt królewski z 10 kwietnia 1782 r. ustanawiający Komisję Kruszcową oraz okolicznościową plakietę.

Andrzej Rembalski
(Kielce)